

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ**

Факультет соціальної та психологічної освіти

Кафедра психології

Стець Єлизавета Дмитрівна

**Освітні технології психологічної профілактики адиктивної поведінки
підлітків**

РЕФЕРАТ

магістерської роботи
за освітньо-професійною програмою
«Психологія»

Умань – 2021

Магістерською роботою є рукопис.

Роботу виконано в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини.

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК: кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Якимчук І.П.

РЕЦЕНЗЕНТ: доктор психологічних наук, професор Сафін О.Д.

Захист відбудеться 28 грудня 2021 року на засіданні екзаменаційної комісії кафедри психології.

З роботою можна ознайомитись на кафедрі психології, за адресою:
20308, м. Умань вул. Садова, 28, ауд. №

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. АДИКТИВНА ПОВЕДІНКА ПІДЛІТКІВ ЯК АКТУАЛЬНА.....	6
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....	6
1.1. Соціально-психологічні та педагогічні детермінанти адиктивної поведінки підлітків	6
1.2. Сутність та зміст адиктивної поведінки.....	7
1.3 Пріоритети та технології психолого-педагогічної профілактики адиктивної поведінки підлітків як однієї з форм девіації	7
РОЗДІЛ 2. РОЗРОБКА ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНИХ ФОРМ ТА МЕТОДІВ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ.....	7
2.1. Організація дослідно-експериментальної роботи з профілактики адиктивної поведінки підлітків	8
2.2. Діагностичний етап експериментального дослідження схильності до адиктивної поведінки.....	8
2.3. Презентація основних форм і методів роботи психологопедагогічних працівників з профілактики адиктивної поведінки підлітків	9
ВИСНОВКИ.....	9
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	Error! Bookmark not defined.
ДОДАТКИ	Error! Bookmark not defined.

ВСТУП

В умовах постійних змін, які відбуваються в нашій країні, важливо відзначити, що орієнтири на формування громадського суспільства, демократизацію та підвищення свідомості громадян займають важливе місце в процесі трансформації всіх сфер суспільства. Але з позитивними змінами в суспільстві набувають розвитку кризові явища, які сприяють зростанню антисоціальних проявів особистості, виникненню адиктивної поведінки.

Вживання алкоголю, наркотиків, тютюнопаління – це одна з найсерйозніших проблем молоді останнього десятиріччя. Тривала соціально-економічна криза не тільки загострила, а й якісно змінила проблему адиктивної поведінки дітей та молоді. Сьогодні спостерігаються тенденції зниження віку підлітків, що вживають психоактивні речовини, зростання доступності алкогольних і тютюнових виробів; зміна соціального статусу підлітків, які почали вживати психоактивні речовини, і формування на цій основі особливої молодіжної субкультури, провідною цінністю якої є вільне проведення дозвілля в поєднанні із вживанням алкоголю та наркотиків як стилю життя.

Адиктивна поведінка підлітків обумовлена сьогодні не тільки соціально-економічною і політичною нестабільністю в суспільстві, але й недоліками в організації навчально-виховного процесу в навчальних закладах, слабкою організацією дозвілля підлітків, легкою доступністю психотропних речовин.

Таким чином, профілактика адиктивної поведінки серед підлітків залишається одним із пріоритетних напрямків соціально-педагогічної роботи.

Проблемою розвитку та профілактики різних видів адитивної поведінки підлітків займалися педагоги, соціологи, психологи, юристи. Уперше, як самостійне наукове поняття, адиктивна поведінка була згадана в працях Ц. Короленка. Разом з тим, слід зазначити, що О. Лічко, І. Ураков, В. Бітенський розкривали це поняття через такі девіації, як „наркотизм”, „таксикоманійна поведінка”, „епізодичне вживання” [68]. В основу були покладені медичні та біологічні показники, а соціально-педагогічні лишались поза увагою. Як наслідок, сама проблема та шляхи її розв’язання виглядали досить однобоко. В. Оржеховська акцентує увагу на профілактиці адиктивної поведінки та позбавленні підлітків від наркотичної та алкогольної залежності за допомогою методичних засад, які переорієнтують неповнолітніх на здоровий спосіб життя. У працях О. Лічка, С. Кулакова, Е. Ейдемільера вже чітко визначається „адиктивна поведінка” в соціально-психологічному та медико-біологічному контекстах. О. Лічко вважає, що „... головне ... при адиктивній поведінці – не медичні, а виховні міри” [68, с. 151].

Проведення системних та комплексних заходів з профілактики негативних явищ у підлітковому середовищі, використання інноваційних форм психологоо-

педагогічної роботи, які здатні ефективно впливати на ціннісні пріоритети підлітків, підвищення рівня інформованості підлітків, їх батьків та найближчого оточення є першочерговими завданнями, що стоять перед соціальними педагогами та іншими спеціалістами соціальних служб.

Актуальність даної проблеми обумовила вибір теми дослідження: «Освітні технології психологічної профілактики адиктивної поведінки підлітків».

Об'єкт дослідження: процес соціально-педагогічної профілактики адиктивної поведінки підлітків.

Предмет дослідження: форми й методи роботи психолога з профілактики адиктивної поведінки підлітків.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка ефективних форм і методів роботи з профілактики адиктивної поведінки підлітків.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати літературні джерела з досліджуваної проблеми.
2. Розкрити сутність адиктивної поведінки підлітків.
3. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективні форми та методи роботи з профілактики адиктивної поведінки підлітків.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що робота з профілактики адиктивної поведінки підлітків буде ефективною, якщо в її основу будуть покладені ефективні форми та методи соціально-педагогічної роботи з урахуванням ідивідуально-особистісних та психологічних якостей особистості.

Теоретичне та практичне значення дослідження полягає у розкритті змісту й з'ясуванні новітніх підходів до освітніх та виховних аспектів превентивної роботи з профілактики адиктивної поведінки підлітків. Матеріали роботи можуть бути використані в практичній роботі соціальних педагогів та соціальних працівників у загальноосвітній школі, професійно-технічних навчальних закладах, позашкільних закладах, при викладанні соціально-педагогічних дисциплін у вищих навчальних закладах.

У дослідженні використовувалися такі **методи:** *теоретичні:* аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація теоретичних джерел з соціологічної та психолого-педагогічної наукової літератури; *емпіричні:* організація дослідно-експериментальної роботи, бесіда, анкетування, опитування, тестування, спостереження.

Апробація результатів дослідження. Результати нашого дослідження були представлені на Всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції «Інновації в початковій освіті: здобутки та перспективи», яка відбулась 25 листопада 2021 року в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини на сайті Системи неперервної освіти вчителів початкової

школи та на науково-практичному семінарі «Психокорекція проблем спілкування учнівської молоді» (Тема виступу «Профілактика адиктивної поведінки підлітків») 25 листопада 2021 року.

Дослідження проводилось на базі державного навчального закладу "Уманський професійний ліцей". Робота здійснювалась у кілька етапів. На різних етапах дослідження група його учасників налічувала від 25 до 46 осіб.

Структура кваліфікаційної роботи та її обсяг. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (106 найменувань) та додатків. Робота містить 4 таблиці.

Основний зміст роботи викладений на 70 сторінках. Загальний обсяг роботи разом з додатками складає 93 сторінки.

РОЗДІЛ 1

АДИКТИВНА ПОВЕДІНКА ПІДЛІТКІВ ЯК АКТУАЛЬНА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Соціально-психологічні та педагогічні детермінанти адиктивної поведінки підлітків

Проблема алкоголізму та наркоманії, інших видів адитивної поведінки гостро стоїть у всьому світі, однак в Україні вона набуває особливої гостроти. Адже підрастаюче покоління нашої країни формується у складних соціокультурних умовах економічних і політичних суперечностей, невірноваженості соціальних процесів, криміногенності суспільства.

Серед основних причин, через які алкоголь та наркотики легко прижились в Україні, безумовно, можна назвати розвал системи дитячих і молодіжних організацій; різка зміна соціального статусу людини, розшарування в суспільстві; вплив західної культури та пропаганда негативного західного стилю життя; ціннісна криза в суспільстві, втрата життєвих цінностей; ослаблення сімейних зв'язків; поширення наркотичних речовин та їх доступність.

1.2. Сутність та зміст адиктивної поведінки

Загальновідомо, що з алкоголізмом, наркоманією та токсикоманією пов'язують поняття про хвороби. Також відомо, що вона не виникає раптово, а розвивається поступово з позитивного ставлення до вживання психотропних засобів, з випадкових, потім епізодичних, а потім регулярних вчинків. Поведінка, що передує захворюванню на алкоголізм, наркоманію називається *адиктивною*. Термін „адиктивна поведінка” був запропонований американським дослідником В. Міллером. Поширений для використання у вітчизняній наркологічній практиці С. Кулаковим та О. Лічко щодо означення зловживань індивідом наркотичними речовинами ще до сформованості у нього психофізичної залежності. Потім його зміст було доповнено і перенесено у психолого-педагогічну практику для означення ситуацій, які змінюють психофізичний стан особистості ще до сформованості хвороби та визначають відхилення у її поведінці.

1.3 Пріоритети та технології психолого-педагогічної профілактики адиктивної поведінки підлітків як однієї з форм девіації

Прогресуюча тенденція зростання різних проявів девіантної поведінки молоді і, зокрема, адиктивної, ставить перед суспільством як одне з основних завдань концентрацію зусиль, спрямованих не тільки на боротьбу з небезпечними наслідками відхилень від соціальних норм, але й, головним чином, на попередження їх виникнення, тобто усунення корінних причин і умов, які прямо або опосередковано негативно впливають на вчинки дітей. Досвід свідчить, що соціальна значущість профілактичних заходів набуває більшої ефективності за умов їх наукового обґрунтування, що передбачає всебічне врахування взаємодії об'єктивних і суб'єктивних факторів, які детермінують поведінку особистості.

РОЗДІЛ 2

РОЗРОБКА ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНИХ ФОРМ ТА МЕТОДІВ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

2.1. Організація дослідно-експериментальної роботи з профілактики адиктивної поведінки підлітків

У своїй дослідницько-експериментальній роботі ми більш детальну увагу приділили профілактиці адиктивної поведінки серед підлітків, вік яких є найбільш сенситивним для впливу негативних звичок.

Для проведення експерименту з профілактики адиктивної поведінки ми обрали державний навчальний заклад "Уманський професійний ліцей". Робота проводилась у кілька етапів. На різних етапах дослідження група його учасників налічувала від 25 до 46 осіб (підлітки віком 15-17 років).

Виходячи з теоретичного положення про те, що немає закономірних „фатальних” факторів, які б обумовлювали адиктивну поведінку і що її причиною є система взаємопов’язаних детермінант, які можуть скластися за певних умов, можна дійти висновку, що практично всі підлітки, знаходячись в „кризовому”, перехідному віці, схильні до адиктивності. Це зумовлює необхідність проведення профілактичної роботи з усіма членами групи, а більш цілеспрямованої корекційної роботи – з підлітками, схильними до адиктивності. Тому для проведення експерименту була складена програма:

- 1) діагностичний етап (анкетування, тестування);
- 2) розробка ефективних форм та методів профілактичної роботи;
- 3) впровадження програми (проведення бесід, тренінгів, рольових ігор, диспутів, тематичних вечорів тощо);
- 4) аналіз результатів.

2.2. Діагностичний етап експериментального дослідження схильності до адиктивної поведінки

Діагностичний етап дослідження передбачав розв’язання наступних завдань: встановити рівень психологічної схильності підлітків до адиктивної поведінки; виявити ставлення підлітків до вживання психотропних речовин; визначити обізнаність підлітків щодо впливу психотропних речовин на здоров’я; – виявити ступінь схильності підлітків до негативних звичок. Перед проведенням діагностування з метою первинного знайомства з членами групи нами разом з кураторами та майстрами виробничого навчання Уманського професійного ліцею були ретельно вивчені особові справи учнів. Це дало змогу скласти уявлення про склад сім’ї, рівень інтелектуального розвитку, стан здоров’я підлітків.

На основі вивчення характеристик учнів були отримані дані про їх особистісні психологічні особливості, ставлення їх до громадської діяльності, наявність навичок міжособистісних відносин.

Отримані дані дозволили скласти соціальний паспорт групи. Проведення анкетування на тему: „Скринінг – анкета на виявлення рівня алкоголізму” та тестування: „Чи схильний ти до наркотиків?”, „Чи завзятий ти курець?” дало можливість встановити схильність підлітків до адиктивної поведінки та їх спроможності протидіяти впливу негативних явищ. Зміст анкет представлений у додатках.

2.3. Презентація основних форм і методів роботи психологопедагогічних працівників з профілактики адиктивної поведінки підлітків

У теорії та практиці роботи психолога існує великий арсенал профілактичних засобів, та треба пам'ятати, що при плануванні застосування будь-якого профілактичного заходу слід враховувати наступні моменти:

- 1) на який цільовий контингент цей захід спрямований;
- 2) вікові, статеві та соціально-психологічні особливості його застосування;
- 3) дані про ефективність заходу;
- 4) наявність детальних психологічно обґрунтованих рекомендацій щодо його застосування;
- 5) можливості модифікації застосування заходу в залежності від особливостей певного цільового контингенту.

Під системою психолого-педагогічної профілактики ми розуміємо побудований на відповідних принципах комплекс стратегічних шляхів і тактичних способів організації, управління і контролю навчально-виховного процесу, скерованого на запобігання поведінкових девіацій і формування позитивної спрямованості особистості підлітка. В профілактиці девіантної поведінки учнів необхідно інтегрувати можливості всіх педагогічних підходів, урахувувати всю сукупність факторів соціального, педагогічного, психологічного та особистісного характеру.

ВИСНОВКИ

Проведене теоретичне й експериментальне дослідження з профілактики адиктивної поведінки підлітків дозволило нам зробити наступні висновки.

1. Вживання психотропних речовин у підлітковому віці завжди є наслідком соціальної дезадаптації. Це тісно пов'язано із сьогоденною соціально-економічною і політичною нестабільністю в суспільстві, конкретною ситуацією й умовами виховання в родині, недоліками в організації навчально-виховного процесу в навчальних закладах, негативним впливом соціального оточення, легкою доступністю психотропних речовин, схильністю підлітків до вживання шкідливих речовин.

2. Профілактика адиктивної поведінки є однією з найбільш пріоритетних соціальних проблем, на вирішення якої мають бути спрямовані скоординовані зусилля державних органів, медичних установ, силових структур, громадських організацій тощо.

3. Боротьба з наркоманією, алкоголізмом, тютюнопалінням сьогодні є мало ефективною, особливо це стосується профілактичних заходів. Серед причин малоефективної боротьби з наркоманією можна назвати: розпорошеність зусиль, відсутність окремої державної установи, яка б займалася виключно профілактикою та допомогою людям у позбавленні від психотропної залежності та одночасно координувала б дії інших державних і громадських організацій у цьому напрямі; неефективність боротьби силових структур з наркобізнесом; недостатність кваліфікованих спеціалістів; невідповідність різноманітних державних та громадських програм, спрямованих на профілактику і подолання адиктивної поведінки, реаліям сучасного суспільства.

4. Основні зусилля у боротьбі з адиктивною поведінкою мають зосереджуватись на заходах первинної профілактики, найбільш поширеними з яких є: профілактична робота в навчальних закладах і сім'ях; діяльність служб і консультативних пунктів соціально-психологічної допомоги; комплексна робота з дітьми групи ризику; використання ЗМІ та різних видів рекламної продукції для антинаркотичної пропаганди і популяризації ЗСЖ (здорового способу життя).

Оскільки найчастіше психотропні речовини починають вживати у підлітковому віці, основні зусилля профілактичної роботи слід спрямувати на цю вікову категорію.

5. Ефективна профілактика вживання наркотиків серед підлітків неможлива без широкого залучення до цієї роботи батьків, вчителів (викладачів), психологів навчальних закладів. Їхні зусилля, насамперед, повинні бути спрямовані на раннє виявлення початку вживання молоддю психоактивних речовин, виявлення схильності підлітків до адиктивної поведінки за допомогою різноманітних методів (анкетування, тестування, бесід тощо).

6. Профілактика адиктивної поведінки повинна здійснюватись на основі комплексного підходу. Профілактичному впливу необхідно піддавати одночасно

проблеми вживання і тютюну, і алкоголю, і наркотиків, і токсикологічних речовин.

7. Профілактика адиктивної поведінки повинна починатись зі створення позитивного психологічного клімату в навчальному закладі на всіх його рівнях та організації змістовного проведення дозвілля. Адже саме ці фактори за умови їх відсутності стають причиною адиктивної поведінки. Позитивний психологічний клімат складається з багатьох рівнів: починаючи з організації виховної роботи в школі і закінчуючи впровадженням профілактичних програм. Змістовне проведення дозвілля – майже єдина підстава для впливу на негативну молодіжну субкультуру.

8. Організовувати профілактичну роботу доцільно на підставі технологічного підходу, чітко визначаючи мету, етапи, форми і методи соціально-педагогічної роботи на кожному етапі; критерії і показники вимірювання результатів. Найбільш дійовими формами і методами профілактичної роботи є індивідуальна, групова та масова робота; методи навчання (лекції, читання, практикуми, „мозковий штурм”, обговорення в групі, тренінги, рольові ігри та інші) та методи виправлення (консультативні, корекційні, психотерапевтичні заходи тощо).

9. У ході нашої дослідно-експериментальної роботи були отримані позитивні результати: збільшився рівень інформованості підлітків щодо впливу психотропних речовин на фізичний та психічний стан дитини; наблизився до негативного рівень ставлення підлітків до адиктивної поведінки. Це дає підстави говорити про її ефективність.

Таким чином, проведене нами теоретичне й емпіричне дослідження можна вважати першим кроком до подальшої розробки і удосконалення системи соціально-педагогічної профілактики та корекції адиктивної поведінки підлітків і молоді в навчальних закладах, соціальних службах, у громаді тощо.

